

BOROSS GÉZA

Magyar református gyakorlati teológiai disszertációk a huszadik században

Bevezetés

A példázat szerint az egyszeri koldus hús évén át üldögélt és koldult a város főterének szegletén. Amikor meghalt a város kutat akart építeni emlékére a helyén. Alig ástak fél métert a földbe, amikor egy rozsdás vasládára bukkantak, mely tele volt ezüst és arany ékszerekkel. Ha ezt a koldus tudta volna!

Jelen dolgozat egyik célja felfedni, milyen kincsek birtokosai vagyunk annak a teológiai tudománynak a mezején, melynek alapvető kérdése, hogyan lehetne legyőzni az egyház manapság annyit emlegetett krízisét. Ennek érdekében szeretnők felmutatni, mennyivel gazdagabbak vagyunk is annál, mint első percben gondolnók, amikor „roppant szegényes magyar református teológiai irodalmunkat” emlegetjük. E dolgozattal is szeretnők megóvni magunkat attól, hogy a példázatbeli koldusra hasonlítunk. Ezért kívánjuk bemutatni a magyar reformátusteológia gyakorlati teológiai gyöngyszemeit, e tudományág doktori, illetve magántanári disszertációit a huszadik században.

Dolgozatunk másik célja kedvet ébreszteni tanítványainkban, a legfiatalabb magyar református lelkésznevezésekben hasonló értékű disszertációk megalkotására. Hogy ugyanis ilyen disszertációk írása a legintenzívebb lelkipásztori munkásság mellett is lehetséges, éppen a bemutatandó disszertációk bizonyítják. A szerzők vagy gyülekezeti lelkipásztorok, vagy vallástanárok voltak. Tudományos munkásságuk egyáltalán nem ment a gyülekezeti szolgálat rovására, sőt, hihetetlenül gazdagította azt. Példának csak említem Budapest-Pasarét országos hírvé lelkipásztorát, a szószék, a lelki gondozás és a diakónia áldott emléké hősét, DR. JOÓ SÁNDORT. Két kitűnő disszertáció is (*A húsvét homiletikuma* és a *Református diakonátus*) származik tollából. Tudományos munkásságának eredményei nemcsak méltán elnyert tudományos fokozatai, hanem egyik látható eredménye a pasaréti gyülekezet kivirágzása, a zsúfolásig telt pasaréti református templom. Annak idején BÉZA TÓDÓR írta KÁLVIN-ról: „Kálvin mester igehirdetésére csak úgy tódul a nép.” A mi időnkben ezt mondhatuk el JOÓ SÁNDOR igehirdetéséről. Mi volt a titka? Egyik titka szenvedélyes, elmélyült tudományos gyakorlati teológiai munkássága.

A kedvcsinálás mellett azonban van egy további célja is dolgozatunknak. Szeretnők áttekinteni a magyar református gyakorlati teológia kézzelfogható, konkrét, maradandó eredményeit. S ezzel teljesebbé tenni a huszadik század magyar református

gyakorlati teológia portréját. A *Studia Caroliensia* hasábjain már felvázoltuk az akadémikus gyakorlati teológia képviselőinek életét és munkásságát (SC 2001., 4–5 kk), majd pedig a magyar református gyakorlati teológia diszciplináinak fejlődését a huszadik században (SC 2002., 3–5). Ezt a körképet szeretnők kiegészíteni a szorosan vett disszertációk áttekintésével. Mindezt pedig tenni kívánjuk azért, hogy ily módon is ösztönzést adjunk égető, mindig aktuális gyakorlati teológiai problémáinak további egyre mélyülő átgondolásához.

Ekkleziasztika

1. A huszadik század első magyar református ekkleziasztikája DR. RAVASZ LÁSZLÓ gyakorlati teológiai magántanári dolgozata, a *Bevezetés a gyakorlati teológiába* (Kolozsvár) 1907-ből. A dolgozat felépítése: Bevezetés – I. A gyakorlati teológia történetének főirányai, II. Az egyház, III. Az egyház életének funkciói, IV. A gyakorlati teológia mivolta és elágazása. – Befejezés. Szerzőnk szerint az ekkleziasztika a gyakorlati teológia közös törzse. Az a tudomány ami elvi alapvetést ad az egyházzal, a presbiteri tisztségről és az egyházalkotmány elveiről. RAVASZ LÁSZLÓ saját szavai szerint magántanári dolgozata „egy ilyen ekkleziasztika alapvonásait akarta adni.” Megállapíthatjuk, sikerült. Tudománytörténeti szempontból ez a dolgozat a magyar református ekkleziasztikák és ekkleziasztikai jellegű tanulmányok impulzív nyitánya.
2. Kronológiai sorrendben haladva a következő ekkleziasztikai jellegű disszertáció BUDAI GERGELY gyakorlati teológiai magántanári dolgozata, teológiai irodalmunk ma is ragyogó gyöngyszeme (Debrecen, 1925.) . A dolgozat felépítése: I. Az Újtestamentum jelentősége a gyakorlati teológiára nézve. II. A gyakorlati teológia alapvető kérdéseire vonatkozólag ez ideig történt megoldási kísérletek. III. A charizma fogalma és jelentősége a gyakorlati teológiára nézve. IV. Az egyház, mint a charizmatikus tevékenység munkatere. V. Az egyház charizmatikus tevékenységének orgánumai. Értékelése: BÁR BUDAI GERGELY dolgozata nem ekkleziasztika akart lenni RAVASZ LÁSZLÓ értelmében, mégis ekkleziasztikai jellegű és értékű munkának tekintendő. Szerzőnk az Újtestamentumi charizmafogalom szempontjából mutatja be krisztus egyházának sokrétű tevékenységét a világon. Az Újtestamentumi charizmafogalom fényében BUDAI GERGELY az egyház négy alaptévékenységét különbözteti meg. Ezek: A) A didaktikus tevékenységek (Katechézis, prédikáció, misszió), B) Szimbolizáló tevékenységek (az egyház istentiszteletei), C) Diakóniai tevékenységek (lelkigondozás és szeretetszolgálat), D) Kybernetikus tevékenységek (egyházkormányzás). BUDAI GERGELY kitűnő dolgozata prófétikus bizonyágtétel az egyház életének és szolgálatának pneumatológiai összefüggéseiről. Konceptióját az újabb teo-

lógiai fejlődés, a pneumatológiai ekkleziasztikai jelentőségének felfedezése igazolja.

3. Kronológiai sorrendben harmadik disszertáció, melyet ebbe a gyakorlati teológiai tudománycsoportban kell regisztrálnunk, BENEDEK SÁNDOR akkor magyaratádi református lelkipásztor *Tóth Ferenc gyakorlati teológiája* (Debrecen, 1933) c. tanulmánya (*Teológiai tanulmányok*, 30. szám). Mint a dolgozat címe is mutatja, ez a disszertáció nem a szó szoros értelmében vett ekkleziasztika, mivel a hajdani nagytekintélyű dunántúli református püspök gyakorlati teológiai munkásságának monografikus feldolgozása. Mégis ekkleziasztikai jellegű munkának kell tekintenünk, mert részletesen ismerteti TÓTH FERENC felfogását az egyházzól, a lelkipásztori szolgálathoz szükséges testi, lelki és erkölcsi tulajdonságokról, az istentiszteletről, az igehirdetésről, a katechéziszről és agapétikák címe alatt a belmisszióról és curapastoralisról. Külön fejezetben mutatja be TÓTH FERENC kybernetikáját *Egyházkezelés* cím alatt. Ez a dolgozat beszédes dokumentuma MOSHEIM LŐRINC magyar hatásának. A dolgozat mutatja, hogyan gondolkodtak a kiválóbb magyar teológusok RAVASZ LÁSZLÓ előtt az egyházzól és az egyház szolgálatairól.
4. Kronológiai sorrendben a negyedik ekkleziasztikai disszertáció LÁSZLÓ DEZSŐ *Az anyaszentegyház élete és szolgálata* (Kolozsvár, 1938) c. teológiai magántanári dolgozata. RAVASZ LÁSZLÓ alapvető műve után ez a második, a szó szoros értelmében vett ekkleziasztikánk. „Azt a célt kívánja szolgálni – írja a szerző dolgozata bevezetésében –, hogy az anyaszentegyház életének és szolgálatának alapvető kérdéseit teológiai rendszerben dolgozza fel és mutassa meg.” Sajátos érdeme az, hogy Isten igéjét tekinti annak a rendező hatalomnak, amely az egyház életének minden jelenségét és munkájának minden mozzanatát az őt igazán megillető helyre tudja állítani. Ez a dolgozat a barthi igetheológia magyar nyelvű ekkleziasztikája. Felépítése: I. Teológiai alapvetés. II. Az egyház. III. Az egyház munkáiról (Igehirdetés, szeretetszolgálat, egyházi fegyelmezés, az egyház kormányzása, az egyház teológiai munkája, az egyház szolgálata az emberi közösségek között). IV. Az egyház munkásairól. V. A teológia mint gyakorlati teológia. A dolgozat summázó felismerése: „Az egyház szolgálata nem más mint szolgálat Isten igéje körül” (57. lap). Ez a dolgozat azért nagy nyeresége egyházunknak és a magyar református gyakorlati teológiai irodalomnak, mert nemcsak az egyház Ige szerinti ismerveit gyarapító, hanem az egyház lelki ébredését is szolgáló tudományos teológiai munka.
5. Bár nem a szó szoros értelmében vett ekkleziasztikai monográfia, de ekkleziasztikai jellege miatt mégis itt kell regisztrálnunk KATONA GÉZA akkor csákberényi református lelkipásztor *Samarjai János gyakorlati teológiája* c. CSIKESZ SÁNDOR professzor ihletésére született doktori disszertációját

(Debrecen, 1940 A Theológiai Szemle 1940. évi pótfüzete). A dolgozat bemutatja SAMARJAI JÁNOS felfogását az egyházzól és a lelkészről. „Az istentisztelet” cím alatt bemutatja, mit tanított SAMARJAI az egyház tartalmi tevékenységeiről, a liturgiáról, az igehirdetésről, a katechéziszről, a pásztori misszió és külmisszió kérdéseiről. Majd külön fejezetben tárgyalja SAMARJAI elveit az egyházkormányzásról és az egyházkormányzás XVII. századi katholicizmus és lutheranizmus egyházunk életére és szolgálatára gyakorolt hatását.

6. Kronológiai sorrendben a hatodik ekkleziasztikai jellegű disszertáció MAKAY MIKLÓS budapesti vallásanár doktori dolgozata *Az ökumenikus gondolat és a magyar református gyülekezeti élet* c. bátor, úttörő munkája. Szerző „missziológiai” jellegűnek nevezi dolgozatát, a dolgozat azonban valójában egy ökumenikus ekkleziasztika vázlata. Az elvi és történeti alapvetés után szerzőnk azt mutatja be, mit jelent az ökumenikus gondolat a magyar református gyülekezeti életre nézve? Konkrétan, hogyan színezi, gazdagítja az ökumenikus gondolat istentiszteletünket, vallásos nevelésünket, a pásztori missziót, a gyülekezeti missziót és a külmissziói munkát. Ma már megállapítható, hogy ez a dolgozat prófétikus vállalkozás volt megjelenési évében, 1943-ban.
7. A huszadik század hetedik magyar református ekkleziasztikai jellegű disszertációja IFJ. FEKETE KÁROLY doktori értekezése: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága* (Debrecen, 1997). A több mint háromszáz oldalas dolgozat megismerteti MAKKAI SÁNDOR életével és teológiai fejlődésével. Majd bemutatja ekkleziasztikáját(!), liturgikáját, homiletikáját, katechetikai elveit és poimenikáját. A dolgozat színvonalas, tanulságos dokumentuma az egyház élete és szolgálata sokrétűségének és e sokrétűségből eredő sui generis ekkleziasztikai (gyakorlati teológiai) problémáknak.
8. 1990-ben jelent meg Budapesten a Ráday nyomda gondozásában a holland MAGDA VAN DE ENDE kolozsvári magyar ösztöndíjas doktori disszertációja *Imre Lajos élete és teológiai munkássága* címmel. A dolgozat még 1982-ben készült, amikor azt a kolozsvári Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet doktori értekezésésként elfogadta. Felépítése: I. Imre Lajos élete és munkássága 1921-ig. II. Imre Lajos katechetikai munkássága. III. Imre Lajos ekkleziasztikai(!) munkássága. IV. Imre Lajos élete szolgálatában, családjában. A dolgozat méltó és igen tanulságos összefoglalása, demonstrálása és értékelése IMRE LAJOS professzorunk sokrétű, ekkleziasztikai szempontból különösen is jelentős professzori és lelkipásztori munkásságának.

Liturgia

1. Az első magyar református liturgikai disszertáció a huszadik században BILKEI PAP ISTVÁN 1904-ben Budapesten megjelent teológiai magántanári

dolgozata: *A rendi és áldozópapság fejlődése a három első században* címmel. A maga korában hézagpótló tanulmány bemutatja a papi tisztség kialakulását az első századokban. Ahogyan háttérbe szorulnak, sőt, szinte elsorvadnak az első század kegyelmi ajándékai, a kharizmák, s így egyre kevesebb tere marad a laikusok gyülekezeti szolgálatának, úgy erősödik a papi tisztség tekintélye. A rendi és áldozópapság átveszi a kharizmatikus laikusok szerepét, elsősorban a gyülekezet istentiszteletei életében. A gyülekezet főszereplője lesz az áldozópap, a liturgus. Ezt a fejlődést tükrözik az ún. Apostoli Konsztitúciók a 3. század végén. Eszerint a papok mint lelki atyák a földi szülőknél, királyoknál. Fejedelmeknél feljebb becsülendők (Cap II., 3-4.). A harmadik század közepétől kialakulnak a papi rend különböző fokozatai.

2. A huszadik század második magyar református liturgikai disszertációja INCZE GÁBOR doktori dolgozata: *A magyar református imádság a 16. és 17. században* (Debrecen, 1931). Felépítése: I. Az imádság lényegére és alapvető kérdéseire vonatkozó megállapítások. II. A 16. és 17. század magyar nyelvű evangéliumi keresztyén teológiai irodalmának megállapításai az imádságról. III. A magyar református imádság a 16. és 17. században. Forrástanulmányokon alapuló, értékes euchetikai dokumentációt tartalmazó dolgozat.
3. A harmadik magyar református liturgikai (liturgiátörténeti) dolgozat vitéz BOGÁR JÁNOS doktori disszertációja: *Az egyházi évkör kialakulása és hatása az igehirdetésre, különös tekintettel a református keresztyén egyház istentiszteletére* (Debrecen, 1932). Felépítése: I. Az egyházi évkör fogalma. II. A keresztyén ünnepek kialakulása. III. Az igehirdetés és az egyházi évkör kapcsolata. IV. Egyházi évkörhöz alkalmazott rendszeres igehirdetési tervezet a református keresztyén egyház elvei szerint. Befejezés. A dolgozat jó szándékú kísérlet a tervszerű igehirdetés gyakorlatának bevezetésére. Célja: megóvni a jövőbeli magyar református igehirdetést attól, hogy úgymond „semmihez sem alkalmazkodó egyveleg” legyen.
4. Még ma, a huszonegyedik század elején is időszerű a huszadik század negyedik magyar református liturgikai disszertációja, NAGY SÁNDOR BÉLA *A református istentisztelet Kálvin felfogása szerint* (Debrecen, 1937) című értekezése. Felépítése: A) KÁLVIN liturgikai felfogásának kialakulása, B) KÁLVIN liturgikai felfogásának elvi alapjai, C) KÁLVIN liturgikai felfogása a gyakorlati megvalósulás útján. A dolgozat felbecsülhetetlen értéke, hogy KÁLVIN ófrancia nyelven is írott műveinek tanulmányozására épül. KÁLVIN liturgikája és liturgikus tevékenysége világosan dokumentálja, mit jelent az istentisztelet kérdésében is „visszatérni a forrásokhoz”. Mit jelent a liturgiában a biblicitás és a józan konzervatizmus egysége? A szerző tudományos becsületességére jellemző, hogy rá mer mutatni KÁLVIN liturgikai felfogásának a „hátrányos oldalára” is. Ezt írja: „... míg Kálvin az alapvető elvek tekintetében következetesen szigorú, addig a gyakorlati kivitel s a kisebb je-

lentőségű liturgikus kérdések megoldása szempontjából meglehetősen engedékeny és bizonyos feltételek mellett sok szabadságra ad alkalmat(145. lap).” E kritika ellenére azonban az egész dolgozat KÁLVIN liturgikájának pozitív dokumentálása és inspiratív demonstrálása.

5. Kronológiai sorrendben a huszadik század következő magyar református liturgikai disszertációja KOZMA TIBOR kolozsvári professzor *Az istentisztelet alapvető problémái* (Kolozsvár, 1968) c. doktori értekezése. Szerzőnk a református istentisztelet bibliai modelljét az első keresztyén gyülekezet istentiszteletében látja, úgy, ahogyan azt elénk adja LUKÁCS a *Cselekedetek Könyve* második részének negyvenkettedik versében. Szerzőnk szerint a református istentiszteletnek nem függeléke, hanem szerves része a keresztség és az úrvacsora. Helyesen mutat rá, hogy a református temetés is istentisztelet. Továbbá, hogy a református istentiszteletnek a formája is fontos. KOZMA TIBOR dolgozata is hézagpótló disszertáció a legújabb magyar református liturgikában. Abban a liturgikai miliőben melyben liturgikai közönnyel vádolják a reformátusokat, KOZMA TIBOR dolgozata az ellenkezőjéről győzi meg az olvasót.
6. A huszadik század utolsó magyar református liturgikai disszertációja SZŐNYI GYÖRGY miskolci lelkipásztor *A magyar református gyülekezeti imádság tizenennyolcadik századtól napjainkig* (Budapest, 1977) c. doktori értekezése. Felépítés: I. Istentiszteletünk a tizenennyolcadik században. II. Istentiszteletünk a tizenkilencedik században. III. A magyar református gyülekezeti imádság a huszadik században. IV. A magyar református gyülekezet a reformációtól napjainkig. V. Milyen legyen a református gyülekezeti imádság? SZŐNYI GYÖRGY doktori disszertációja értékes kiegészítése INCZE GÁBOR kutatási eredményeinek. Jóvoltukból előttünk áll a magyar református imádság története.

Homiletika

1. A huszadik század első magyar református homiletikai disszertációja DR. CZEGLÉDY SÁNDOR magántanári dolgozata *A prédikáció gyülekezetszerűsége* (Budapest, 1938). Felépítése: I. A probléma. II. A prédikáció gyülekezetszerűségének kérdése a pszichológiai és kultuszi prédikációelméletekben. III. A prédikáció gyülekezetszerűségének kérdése a magyar protestáns homiletikában. IV. A prédikáció gyülekezetszerűségének tárgyi feltétele. V. A prédikáció gyülekezetszerűségének alanyi feltétele. A dolgozat maradandó értéke a prédikáció gyülekezetszerűségének laikus félreértésével szemben a prédikáció gyülekezetszerűsége teológiai jelentésének felmutatása – Bizonyítása annak a tételnek, miszerint a prédikáció gyülekezetszerűsége nem az empirikus gyülekezet váradalmainak kiszolgálását jelenti, hanem a prédikációnak azt a sajátosságát, mely abban áll, hogy a prédikáció a két sákramen-

tum között, az et incarnarus est és az iterum benturum est között hangzik (150. lap). Majd lejjebb: „Ezért igazán gyülekezetszerűen prédikálni annyit jelent, mint Z Igét szolgálni, melyet mint visszaemlékezést a keresztség sákramentuma, másfelől mint ígéretet az úrvacsora sákramentuma pecsétel meg.” (151. lap). CZEGLÉDY SÁNDOR magántanári disszertációja állandó tanulmányozást, megújuló figyelmet érdemel s az általa felvetett kérdések továbbgondolására készlet.

2. Ugyancsak 1938-ban jelent meg a huszadik század második homiletikai disszertációja, BARTHA TIBOR tollából: *Az Isten ígéje és igehirdetésünk. Kísérlet a barthi teológia homiletikai problémáinak megértésére.* (Debrecen, 1938). Felépítése: I. A probléma teológiatörténeti háttere és diszpozíciónk. II. Az Ige mint az igehirdetés előfeltétele és megalapozója. III. Az ember Isten ígéje előtt. IV. Az igehirdető és az Ige hirdetése. V. A barthi teológia homiletikuma a homiletikai theoretika fejlődésvonalában. A disszertáció kortárs kritikus SZELE MIKLÓS szerint: „Bartha Tibor munkáját érdemes nagyon komoly tanulmány tárgyává tenni” és pedig azért mert „Abból a szempontból foglalkozik a dialetika igehirdetésével, hogy mennyire alapozza meg a Krisztusban testté lett és az Írásban rögzített Ige az igehirdetés törvényét? (Igazság és Élet, 1939, 284. lap).
3. Kronológiai sorrendben a huszadik század harmadik homiletikai disszertációja GÁL LAJOS *Geleji Katona István igehirdetése* (Debrecen, 1939) c. doktori értekezése. A dolgozat felépítése: I. Bevezetés. II. Geleji Katona István munkáinak felsorolása. III. Geleji Katona István életrajza. IV. A XVII. század politikai, társadalmi, egyházi háttere Geleji Katona István igehirdetésében. V. Geleji Katona István Bibliája. VI. Igehirdetéseinek szerkezete. VII. Igehirdetésének tárgya. VIII. Igehirdetésének hatása. Ez a dolgozat GELEJI KATONA ISTVÁN rehabilitálása. GELEJI KATONA a MEDGYESSIVEL folytatott homiletikai harca miatt úgy élt a köztudatban, mint a merev orthodoxia, a vaskalapos dogmatizmus képviselője. GÁL LAJOSTól megtudjuk, hogy igehirdetésének fő jellemvonása a biblicitás. Hogy prédikációit lelkipásztortársai vagy száz éven át prédikálták. Hogy GELEJI KATONA ISTVÁN igazi jellemzője igehirdetése tükrében nem a merev orthodoxia, hanem a „mélységes pietás”.
4. A huszadik század magyar református homiletikájának negyedik igen értékes disszertációja JOÓ SÁNDOR *A húsvét homiletikuma* (Debrecen, 1942) c. doktori dolgozata. Felépítése: I. A húsvéti üzenet perfectuma. II. A húsvéti üzenet prézensze. III. A húsvéti üzenet futura. Ez az egyszerűségében is nagyszerű diszpozíció dokumentálja a téma tárgyalásának szakszerűségét, újszerűségét, biblicitását és hitvallásosságát. Ez a dolgozat is hézagpótló homiletikai szakirodalmunkban és sok tekintetben ma is inspiratív feldol-

- gozása a keresztyén igehirdetés fő témájának, a húsvéti evangélium szószéki kommunikálásának.
5. Az ötödik homiletikai disszertációnk a huszadik században KÖRPÖLY KÁLMÁN *Baksay Sándor az igehirdető* (Debrecen, 1949) c. értekezése. Szerzőnk elmélyült forrástanulmányok alapján rajzolja meg magyar református palástos CICERO prédikatori arcképét. Bemutatja mit és hogyan prédikált áldott emlékű püspökünk a legfontosabb dogmatikai és etikai kérdésekről. Méltó emléket állít dolgozatában egyik nagyhatású, eredeti igehirdetőnknek.
 6. A hatodik homiletikai disszertációnk szerzője BOROSS GÉZA. Dolgozatának címe: *A prédikáció dinamikája* (Budapest, 1970). Felépítése: Bevezetés: a probléma. I. A prédikáció dinamikája a bibliai igehirdetésben. II. A prédikáció dinamikájának félreértései. IV. A prédikáció dinamikájának helyreállítása a református homiletikában. Ez a disszertáció a prédikáció újabban sokat emlegetett krízisének legyőzésére tett kísérlet a ker. prédikációtörténet maradandó tanulságai és szerző szószéki tapasztalatai alapján. Újszerűsége a pneumatológiai megalapozás.
 7. DR. CZEGLÉDY SÁNDOR nagynevű tanszéki elődjének D. CSIKESZ SÁNDORNak egyik törekvése volt egyháztörténetünk neves gyakorlati teológusai emlékének ébrentartása. Ezért íratott doktori disszertációkat TÓTH FERENCről, SAMARJAI JÁNOSról, GELEJI KATONA ISTVÁNról. Ezt a nemes célkitűzést CSIKESZ SÁNDOR ugyancsak áldott emlékű tanszékutódja DR. CZEGLÉDY SÁNDOR is támogatta. Ezért íratott kedvelt tanítványával ID. FEKETE KÁROLLYAL doktori dolgozatot ezen címe: *Hunyady Ferenc igehirdetése* (Debrecen, 1976). A dolgozat tanulságos portrét fest a 18. század egyik legtermékenyebb magyar református igehirdetőjéről, akinek már életében több száz prédikációja jelent meg nyomtatásban.
 8. A huszadik század magyar református homiletikájában az utolsó disszertáció NAGY ISTVÁN *Walter Lüthi igehirdetésének szemléletessége* c. értekezése, mely Budapesten jelent meg sokszorosított formában. Felépítése: I. Walter Lüthi élete és munkássága. II. A szemléletesség bibliai alapjai. III. Lüthi prédikációinak szemléletessége és írásmagyarázata. IV. Lüthi prédikációinak szemléletessége és személyessége. V. Lüthi prédikációinak prófétai jellege és szemléletessége. VI. Lüthi prédikációinak szemléletessége a szemléltetés által. VII. Lüthi értékelése. A dolgozat hosszú évek szorgalmas kutatómunkájának ízes gyümölcse. A maga nemében hézagpótló.

Katechetika

1. Katechetikai disszertációink sorát a huszadik században IMRE LAJOS *A gyermek vallása. Kísérlet a katechetika módszertanának valláslektani megalapozására* (Hódmezővásárhely, 1912) c. magántanári dolgozata nyitja meg. Bátor, úttörő kísérlet az empirikus katechetika eredményinek hasznosítására a val-

- lásoktatásban FR NIEBERGALL hatása alatt. Idevonatkozó kutatásainak főbb eredményeit szerzőnk később felhasználta *Katechetika* c. főművében is.
2. A második katechetikai disszertációnk a huszadik században ENYEDY ANDOR *Magyar református katechéria* (Debrecen, 1928) c. dolgozata. Felépítése: 1. Bevezetés. 2. Elpusztult katechizmusok. 3. Lutheránus, unitárius, római katolikus káték. 4. Az első református káték. 5. A Heidelbergi Káté magyar fordításai és átdolgozásai. 6. A XVII. század nevezetesebb kátéi. 7. Katechizmusi segédkönyvek. 8. A konfirmációs korszak kátéi. 9. Iskolán kívüli vallásnevelésre szolgáló kézikönyvek. 10. Újabb (háború előtti) konfirmációs káték. 11. Legújabb (háború utáni) káték. 12. Összefoglaló áttekintés. Értékelése: Ez is hézagpótló mű. Világos áttekintése bonyolult katechéria munkáknak. Meggyőző dokumentációja a végső konklúzióknak: „A katechéria szerkesztés egyike a legsúlyosabb valláspedagógiai feladatoknak.” (52. lap).
 3. A harmadik katechetikai disszertáció egyházunkban a huszadik században PATAY LAJOS *Kálvin János valláspedagógiája* (Debrecen, 1938) c. dolgozata. A disszertáció felépítése: I. Családi vallásos nevelés (Kálvinnál). II. Iskolai vallásos nevelés (Kálvinnál). III. Az egyházi vallásos nevelés (Kálvinnál). IV. A ker. állam és a vallásos nevelés. Kálvin valláspedagógiájának szerző „óriási jelentőséget tulajdonít” KÁLVIN pedagógiájának megismerése szempontjából (3. oldal). Szakszerű, inspiratív hatású dolgozat. Különösen is értékes az első, a családi vallásos nevelésről szóló fejezete.
 4. Kronológiai sorrendben a negyedik katechetikai doktori disszertációnk a huszadik században ECSEDY ALADÁR *A vasárnapi iskola* (Budapest, 1941) c. dolgozata. Felépítése: 1. A vasárnapi iskolai munka története. 2. Elvi rész. 3. A gyermek. 4. A vasárnapi iskolai vezető. 5. A vasárnapi iskolai munka módszertana. 6. A Biblia mint a vasárnapi iskolai munka anyaga. 7. Imádság a vasárnapi iskolában. 8. Éneklés a vasárnapi iskolában. 9. Áldozatra és szolgálatra nevelés. 10. A vasárnapi iskolai munka segédeszközei. A témával kapcsolatos szakirodalomban ez az első rendszeres és módszeres, azaz tudományos feldolgozása a témának. Ma is sok hasznos útmutatása van a vasárnapi iskolai munkához.
 5. Ugyanebben az évben jelent meg DR. KISS SÁNDOR magántanári dolgozata *Ifjúsági munka a magyar református egyházban* (Budapest, 1941). A gyakorlati teológiai tudományosság szempontjainak megfelelően a dolgozat felépítése a következő: I. Történeti rész. II. Elvi rész. III. Gyakorlati rész. Inspiratív hatású dolgozat.
 6. A hatodik katechetikai disszertációnk a huszadik században FODORNÉ NAGY SAROLTA *A katechéria kommunikációs problémái* (Budapest, 1996) c. értékelése. Felépítése: A) A katechetikai kommunikáció alapja – a kijelentés. B) Hosszmetszeti kép a katechéria kommunikációs problémáiról a fejlődélmélet tükrében. C) Keresztszmetszeti kép a katechéria kommunikációs

formáiról, problémáiról és feladatairól. D) A katechetikai kommunikáció magyar sajátosságai. Érdeme, hogy nemcsak az újabb angol nyelvű katechetika és fejlődéstudomány eredményeiről informál, hanem bevezet a dekódolható katechézis ismeretébe is. Különösen is hézagpótló a katechetikai kommunikáció magyar sajátosságairól szóló fejezet.

Poimenika

Disszertáció-termésünk szemben a cikkirodalommal ezen a területen a legszerényebb. Mindössze néhány doktori disszertációnk született ebben a tudományágban. Ezek a következők:

1. Az első poimenikai disszertációnk a huszadik században SZABÓ ZOLTÁN *Az ifjúkor lélektana és az ifjúság lelki gondozása* (Debrecen, 1932) c. értekezése. SPRANGER és THURNEISEN nyomán ő is hangsúlyozza, hogy az ifjúság „a döntés népe”. Az ifjúság az egyház egyik legszigorúbb kritikusa. Lelki gondozása szempontjából fontos ismerni valláslélektanát. A kisgyermek vallása mágikus, tekintélyi vallásosság. A pubertáskor kezdetén az ifjúság vallása tekintélyi erkölcsi vallásosság. A 13-15. év a megtérés kora. SZABÓ ZOLTÁN dolgozata empirikus megalapozású poimenika.
2. Kronológiai sorrendben a második poimenikai disszertációnk ILLYÉS ENDRE *A magyar református földművelő ifjúság lelki gondozásának a története* (Debrecen, 1936, Teológiai tanulmányok 46. szám). Felépítése: I. A lelki gondozás református keresztyén elvei. II. Lelki gondozás a családban. III. Lelki gondozói munka az iskolában. IV. A katechizáció és konfirmáció az ifjúság lelki gondozásának a szolgálatában. V. Az ifjúra mint az egyház tagjára irányuló lelki gondozás. VI. Az egyházért végzett munka mint a lelki gondozás alkalma. VII. Az egyház vezetőinek mint tekintélyeknek szerepe az ifjúság lelki gondozásában. VIII. A házasságkötés mint a földművelő ifjúságra irányuló lelki gondozás végpontja. IX. Befejezés. A dolgozat több mint négyszáz (400) forrásmunka átnézésére, feldolgozására épül.
3. Harmadik poimenikai disszertációnk a huszadik században DEZSÓ LÁSZLÓ *Bevezetés a katonai lelki gondozásba* (Pápa, 1941) c. magántanári dolgozata. A dolgozat célja, bemutatni a magyar protestáns katonai lelki gondozás történetét, szervezetének kialakulását, az intézményes lelkészi szolgálat lehetőségeit és kötelességeit a honvédség körében. A maga nemében hézagpótló munka. Kritikusai szerint: „Páratlan, másutt fel nem található történeti dokumentumanyagot jegyzett fel, őrzött meg és hagyott reánk a szerző”.
4. Negyedik és hazai viszonylatban az utolsó poimenikai disszertációnk a huszadik században NÉMETH DÁVID *Isten munkája és az ember lehetőségei a lelki gondozásban. A pszichológia helye a poimenikában* (Budapest, 1991) c. doktori dolgozata. A rendkívül érdekes dolgozat felépítése a következő: A) Az európai protestáns lelki gondozás útja az igehirdetéstől a pszichológiai

diakóniáig (történeti áttekintés). B) A törvény és evangélium kérdése a rendszeres és a bibliai teológiában. C) A törvény és evangélium szerepe a poimenikai elméletalkotásban. D) A lelki gondozás antropológiája. E) Módszertani következtetések. A dolgozat érdekes és értékes dokumentációja a legújabb magyar református poimenika tudományos konfrontálódásának az ún. kerygmaticus lelki gondozással.

Diakónika

1. A huszadik század első magyar diakonikai disszertációja BARÁTH JÓZSEF *A holland református egyházak munkája* (Tata, 1921) c. dolgozata. Ez a disszertáció címének megfelelően a testvér holland református egyházak szeretetszolgálatával kívánja megismertetni az olvasót, paradigmaként állítva elének a holland testvérek diakonikáját a társadalomban. A korabeli kibontakozó belmissziói munkának erőteljes impulzusokat adó tanulmány.
2. A huszadik század egyik kiemelkedő magyar református diakonikai disszertációja JOÓ SÁNDOR *Református diakonátus. Elméleti és gyakorlati alapelvek* (Budapest, 1939) c. magántanári dolgozata. Felépítése: I. Diakónia és egyházfogalom. II. A diakonátus mint egyházi tisztség. III. Diakonátus és gyülekezet. Értékét többek között az is mutatja, hogy a dolgozat recenziója a *Theológiai Szemlében* (1941, 58. kk.) maga a korszak egyik legmértékesebb teológusa, DR. PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON. Többek között ez írja: „Joó Sándor könyve több, mint amit a címe mondani látszik. Ahhoz hogy a diakonátus dogmatikai és bibliai principiumait feltárja, visszanyúl a református egyházfogalomhoz, és rávilágít gyökerező szálaira, lényegére: a diakónia a Krisztus testének egzisztenciális funkciója.” Majd lejjebb: „Szerzőnk derék munkát adott elének. Irodalmi ismerete széles körű... Minden fejezet előtt külön csoportosítja a szakirodalmat. JOÓ SÁNDOR könyve pontos, kimerítő, világos és igen nagy gyakorlati jelentőséggel bíró terméke teológiai irodalmunknak.”
3. A korszak másik, ugyancsak kiemelkedő, a JOÓ SÁNDOR dolgozatához hasonló színvonalú diakonikai disszertációnk BODOKY RICHÁRD *Az anyaházi diakónia az egyházban* (Budapest, 1942) c. dolgozata. Felépítése: I. Az alapok tisztázása. II. Az anyaház élete. III. Az anyaházi diakónia helye az egyházban. Függelék: A magyar református anyaházi diakónia történetének áttekintése. A maga nemében ez a dolgozat is hézagpótló. Jelentős impulzusokat adott az anyaházi diakónia gyülekezeti jelentőségének felismeréséhez.

Missziológia

1. Missziológiánk első doktori disszertációja a huszadik században FERENCZY KÁROLY *Az evangelizáció problémája elvi és gyakorlati vonatkozásaiban* (Debrecen, 1929) c. értekezése. Mind a mai napig az egyetlen magyar református

- evangelisztika. Felépítése: 1. Bevezetés. 2. Az evangelizáció eszménye, lényege és fogalma. 3. Az evangelizáció történeti áttekintése. 4. Az evangelizáció a belmisszióban és helye a teológiai tudományban. 5. Evangelizáció és egyház. 6. Az evangelizáció alanya. 7. Az evangelizáció célja és területe. 8. Az evangelizáció módszerei és eszközei. Tudománytörténeti szempontból legfőbb értéke az evangelizáció helyének meghatározása a teológiai tudományok rendszerében és az evangelisztika alapvonalainak felvázolása.
2. Kronológiai sorrendben missziológiaiánk következő ízese gyümölcse HORVÁTH JENŐ „*A külmisszió lényege. A külmisszió református teológiai alapvetése* (Debrecen, 1936) c. dolgozata. Felépítése: Bevezetés. I. A külmisszió meghatározása. II. A külmisszió tana. III. A külmisszió teológiai látásának kibontakozása. IV. A külmisszió alapja. V. A külmisszió református alapvetése. VI. A külmisszió református egyházi alapvetése. Amint e felépítés is mutatja, HORVÁTH JENŐ dolgozata jelentős hozzájárulás a külmisszió lényegének megértéséhez és református teológiai értelmezéséhez.
 3. A magyar református missziológia harmadik doktori értekezésének szerzője egy dél-koreai református lelképásztor, akkor a müncheni dél-koreai református gyülekezet lelkésze, JAE EUN AHN. Disszertációjának a címe: *A misszió elméletének fejlődése a dél-koreai református egyházban* (Budapest-München, 1992). (Eredeti német címe: *Die Entwicklung der Missionstheorie in der Koreanischen Reformierten Kirche*). A dolgozat felépítése: Bevezetés. I. Korea és keresztyén előtörténete. II. a református egyház missziója Kóréában. III. Tanulmányok a koreai református egyház misszióelmélete számára. Végkövetkeztetések. A dolgozatot DR. BOROSS GÉZA promotor-professzor ajánlatára a *Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara* „summa cum laude” minősítéssel elfogadta.

Missziológiaiánk negyedik disszertációját a holland ANNA MARIE KOOL írta. Címe: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmissziói mozgalom 1756-1951.* címmel (Budapest, 1955). Igaz, hogy a szerző a dolgozat angol eredetijével, *God Moves in a Mysterious Way* c. 1993-ban az utrechti egyetemen szerzett missziológiai doktorástust. Mégis a mi disszertációnk között kell számon tartanunk, mivelhogy magyarországi forráskutatásai alapján akribisztikus részletességgel írja le a magyar protestáns külmisszió történetét. A dolgozat felépítése: I. Háttér és gyökerek. II. Magyar protestáns külmissziói társaságok: az első világháború előtt, a két világháború között, a második világháború után. Egyik méltatója, DR. BÜTÖSI JÁNOS többek között ezt írja a disszertációról: „Ez a monumentális mű nemcsak a holland-magyar kapcsolatok teremtő erejének újabb bizonyítéka, de úttörő, hézagpótló, alapvető jellegénél fogva mai magyar protestáns életünknek is korszakalkotó kezdetévé válhat” (A magyar fordítás első kötetének előszavában).